

giky a teórie poznania. Nezabúda pritom vyzdvihnúť hodnotné tézy a závery v Heglovom chápaní praxe, ako aj význam Leninovej analýzy Heglovej filozofie a jeho vyzdvihnutia princípu jednoty dialektiky, logiky a teórie poznania, ktorý sa v materialistickej podobe stal súčasťou marxistickej filozofie.

Predložený súbor štúdií T. I. Ojzermana predstavuje podľa nášho názoru príspevok zásadného významu

jednak do rozvinutej diskusie o metodologických otázkach marxistických dejín filozofie, jednak z hľadiska objasnenia niektorých závažných problémov dialektického idealizmu. Práca je napísaná na vysokej odbornej a teoretickej úrovni. Kultivovaný a vecný preklad tvorí zodpovedajúci rámec tejto hodnotnej a podnetnej publikácie.

Dagmar Smreková

NOVÝ DUCH VEDY

G. BACHELARD: Nový duch vedy, Bratislava 1981, 164 s.

Gaston Bachelard (1884—1962), francúzsky filozof a fyzik, patril medzi tých, ktorí ako prví zaregistrovali významný prerod fyziky po vytvorení teórie relativity a kvantovej mechaniky a zároveň dokázali tieto vedecké revolúcie triezo posúdiť. V situácii, v ktorej sa množstvo filozofov a vedcov oddávalo gnozeologickému pesimizmu, Bachelard objavil nové možnosti vedy a jej nového ducha. Naši čitatelia poznajú však zatiaľ Bachelarda skôr ako filozofa snivej imaginácie, autora kníh: *Psychoanalýza ohňa* (Bratislava 1970) a *Plamen sviece* (Praha 1970), v ktorých prezentoval skôr fyziku a chémiu snenia a nie úvahy o modernej vede. Je zjavné, že Bachelard sa vo svojich dielach zaoberal širokým spektrom filozofických otázok od estetiky až po metodológiu. Z toho však nevyplýva, že by jeho dielo bolo konglomerátom nesúrodých, bizarných filozofických myšlienok. Práve naopak, v osobe Bachelarda je exaktné vedecké myslenie úzko späté s poetickým videním sveta a možno povedať, že ide o veľmi vydarenú syntézu. Tak ako Bachelard — básnik ukazuje, že poetické metafory majú svoj imanentný poriadok,

tak i Bachelard — epistemológ ukazuje, že vedecké myslenie nie je možné bez metafor, ktoré „...treba hľadať v hĺbke silových polí vytvorených vo fantázii novými asociáciami obrazov, ktorých sila je mierou štastia vedca, čo ich dokázal zostaviť“. (s. 161) Bachelard ukázal, že i zdanlivo nenápadné úvahy môžu stimulovať vedecký vývoj. Nové vedecké teórie vznikajú i vďaka analýze jednoduchých pojmov. Bachelard správne konštatuje, že „Teória relativity zaútočila na bežné chápanie súčasnosti, podobne ako Lobačevského geometria zaútočila na bežné chápanie rovnobežnosti.“ (s. 61)

Bachelard pristupuje k vedeckým teóriám nepredpojaté, snaží sa v nich objaviť filozofiu, ktorá im je vlastná, ktorá je zároveň duchom vedy. Prítom Bachelard upozorňuje, že veda sa opiera o filozofiu, avšak nielen o jednu, ale o dve filozofie, a to racionalizmus a realizmus. Bachelard rozvíja dialektiku racionálneho a reálneho. V histórii filozofie možno nájsť analógiu v spore apriorizmu a empirizmu. Apriorizmus spätý s racionalizmom mal tendenciu predpisovať prírode zákony a poriadok, čo odmietal empirizmus,

ktorý sa usiloval na základe skúsenosti dospieť k zákonom objektívnej reality. Filozofický apriorizmus však považuje Bachelard za uzavretý racionalizmus, a preto sa ho usiluje nahraďiť matematickým myslením, reprezentovaným najmä ideou grupy, ktorá vytvára racionálnu štruktúru. Táto štruktúra jestvuje ešte pred konkrétnou prírodovedeckou skúsenosťou a práve... „obalením“ tejto štruktúry vzniká vedecká teória. „Smer epistemologického vektora je podľa nás veľmi jasný. Ide presne od racionálneho k reálnemu a vôbec nie naopak od reality k všeobecnému.“ (s. 31) Bachelard sa však usiluje vyhnúť predstave, že matematika je len formálna organizácia schém. Matematika je otvoreným racionalizmom, pochádza z rozšíreného poznania skutočnosti. Realita sa v matematike prejavuje ako podnecovateľ myslenia. Matematika nie je odrazom bezprostredne danej reality, ale odrazom jej možností. Matematické štruktúry (grupy) tvoria os teoretického myslenia, okolo ktorého môžeme usporiadať realistickú (empirickú) skúsenosť. (Túto tézu možno ilustrovať v prípade teórie relativity, kde sa výborne uplatnil tenzorový počet, čo viedlo Langevina k vyhláseniu, že: „Tenzorový počet vie fyziku lepšie ako sám fyzik.“) Bachelardove stanovisko je situované medzi racionalizmus a realizmus, rozvíja dialektiku týchto dvoch pólů vedeckého poznania. Jeho dialektika je síce dialektikou komplementárneho a nie dialektikou protirečivého. Racionalizmus a realizmus sa vzájomne dopĺňajú, radia si. No i tak možno Bachelardovu neoracionalistickú filozofiu považovať za dialektickú a to vedome dialektickú. To treba oceniť najmä preto, že buržoázna filozofia nášho storočia bola orientovaná najmä na iracionalistické filozofické smery a neopozitivismus. Bachelardovej dialektickej neo-

racionalistickej filozofii sa venovalo oveľa menej pozornosti, ako by si bola zaslúžila a to nielen jeho filozofii, ale aj prácam ďalších autorov (Gonseth, Piaget) združených okolo časopisu „Dialektica“, vychádzajúceho vo Švajčiarsku. V poslednom čase však záujem o Bachelardovo dielo vzrastá najmä vďaka tomu, že filozofia vedy sa v súčasnosti začala intenzívne rozvíjať nielen v marxistickej, ale i v ne-marxistickej filozofii. Osobitne je to postpozitivistické hnutie reprezentované „historickou školou“ a menami P. Feyerabenda, I. Lakatosa, T. Kuhna a ďalších. Bachelard je nesporne filozofickým partnerom, ktorý má čo povedať, pretože analýza vedeckých revolúcií vo fyzike prvej tretiny nášho storočia je snáď najviac frekventovanou problematikou aj súčasnej filozofie vedy. Bachelard dokazuje, že je nielen originálnym filozofom, ale aj vzdelaným matematikom a fyzikom. Hoci sa sústreďuje najmä na analýzu vedeckých teórií, na ich nového ducha, rieši aj eminentne filozofické problémy a to často len tak, akoby mimochodom, hoci sú jeho úvahy neraz pozoruhodnejšie než celé štúdie iných autorov. Môžeme konštatovať, že Bachelardova koncepcia je progresívnejšia než Kuhnova. Tam, kde Kuhn odmieta hovoriť o pokroku vo vede, kde vidí iba zmenu paradigmy, ktorá sa konštituuje a rozvíja na základe voľby vedeckého spoločenstva, Bachelard hovorí, že: „... duch vedy je predovšetkým rektifikáciou vedenia, rozšírením rámcov“. (s. 160) Bachelard je vzdialený gnozeologickému pesimizmu, ktorý je vlastný Kuhnovi. Je presvedčený, že hranice nášho poznania sa prehĺbujú a rozširujú. Veda, to nie sú paradigmy a ich zmena, ale pochopenie nepochopeného, oprava omylov, doplnenie myslenia. Bachelard je presvedčený, že pokrok vo vedách je reálny proces, ktorý ustavič-

ne prebieha a manifestuje sa vo vedeckých revolúciách. To, čo má Bachelard s Kuhnom spoločné, je antikumulativistický postoj k dejinám vedy. Bachelardov antikumulativizmus a diskontinualizmus je však iného druhu, čo treba opäť zdôrazniť, nepadá mu za obeť pokrok vedy. Bachelard však odmieta možnosť rozvíjania starých učení, ktoré by sa postupne, kumulatívne menili na nové. Napriek tomu, že z hľadiska novej teórie sa stará teória obyčajne javí ako jej zvláštny prípad, toto poznanie prichádza vždy až ex post. Samotná stará teória ako zvláštny prípad novej nemôže vyvolať v myslení novú všeobecnejšiu teóriu. Tam, kde kumulativistickí teoretici vidia jednoduchší variant novej teórie, prípadne jej predstupeň, tam Bachelard vidí „...funkčné okýptenie, zmenšenie, biedu tohto zjednodušeného, ale nie jednoduchšieho obrazu.“ (s. 58)

V mnohom možno s Bachelardom súhlasiť. Domnievame sa, že stará teória nepodnecuje vznik novej teórie svojím racionálnym jadrom, ale práve naopak, svojou nedostatoknosťou, tým, že nedokáže pokryť celé spektrum

možností a javov objektívnej reality a zrodí anomálie a krízu danej vedeckej disciplíny. Až v tejto situácii vzniká nová teória najmä vďaka tomu, že vedec alebo časť vedeckého spoločenstva sa dokáže od starej teórie odpútať, pretože táto už neinšpiruje, ale skôr zväzuje. Duch Bachelardovskej vedy „...posudzuje svoju minulosť tým, že ju odsudzuje. Jeho štruktúra je vedomím vlastných historických omylov.“ (s. 160) Heuristickú silu vidí Bachelard najmä v dialektike, ktorá pod totožným odhaľuje rozdielne a vďaka tomu môže plne pochopiť význam a zmysel starých teórií, ich klady i omyly vo vedeckom poznaní a vytvorí nové teórie s novým duchom vedy. Pre marxistickú filozofiu je Bachelardovo dielo neustále zaujímavé, nesporne patrí k tým najvýznamnejším a najsvetlejším stránkam nemarxistického myslenia nášho storočia, a preto má význam vracáť sa k jeho dielam, v ktorých, ako hovorí M. Zigo, „...nás prizval k spoločnému premýšľaniu o otázkach nejednoduchých a neľahkých“.

Luboslav Doval

MYŠLIENKOVÝ SVET GEORGA LUKÁCSA

I. HERMANN: Die Gedankenwelt von Georg Lukács. Budapest 1978, 403 s.

Dielo maďarského filozofa, historika kultúry a estetika Georga Lukácsa, sa v čase svojho vzniku stretávalo (a stretáva sa dodnes) s rozdielnymi, dokonca celkom protichodnými ohlasmi, a to tak zo strany nemarxistických mysliteľov, ako aj v radoch marxistov. Lukáčsov zložitý ideový vývin a vnútorná rozporuplnosť jeho diela podnietili rozsiahle polemiky o tom, „na ktorú stranu barikády vlastne patrí“. Všeobecne známe sú snahy buržoáznych teoretikov odcudzíť Lukácsa mar-

xizmu a jeho učenie charakterizovať ako určitú odnož „kritickej filozofie“ frankfurtskej školy. Ich argumentácie sa opierajú prevažne o jednostrannú interpretáciu jeho diela, vyzdvihujú počiatočnú, predmarxistickú etapu/jeho tvorby, respektíve niektoré nie dôsledne marxistické a revizionistické názory. O to naliehavejšie vystupuje do popredia požiadavka komplexnej a objektívnej analýzy Lukáčsovej tvorby z marxistických pozícií, analýza, ktorá by sa nevzťahovala len na nie-